

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Понедельник Лариси Анатоліївни
«Літературно-мистецьке життя Волині у міжвоєнний
період (1921–1939 рр.)»,
подану на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01 – історія України

В сучасних умовах зростання культурно-духовного чинника в житті українського суспільства виникає природна потреба повернення та переосмислення забутих і маловідомих надбань культурної спадщини. Саме культура покликана нині формувати та консолідувати громадянське суспільство. Відтак, вивчення історико-культурних процесів як на загальноукраїнському, так і на регіональному рівнях, є важливим і актуальним.

Висвітлення літературно-мистецьких процесів, які відбувалися на Волині у 20–30-х рр. ХХ ст., літературного життя, досвіду діяльності видавництв, друкарень, бібліотек, дослідження музичного, хорового, танцювального і образотворчого мистецтв, розвитку архітектури та будівництва допоможе відтворити багатогранне життя не лише українців, а й представників різних національних меншин, які населяли Волинське воєводство, простежити динаміку соціальних процесів у міжвоєнний період. У цьому плані Волинь вимагає особливої уваги, оскільки була одним з найбільш етнічно строкатих історичних регіонів, в якому проживали представники понад 30 національностей.

Дисертаційна тема Л.А. Понедельник є складовою частиною держбюджетних наукових тем «Українсько-польські відносини на Волині» (20–40-ві рр. ХХ ст.) (номер державної реєстрації 0198U000404) і «Західне Полісся: історія та культура» (реєстраційний номер 0103U000656) історичного факультету Східноєвропейського національного університету

імені Лесі Українки та регіональної програми розвитку культури, мистецтва і туризму у Волинській області на 2011–2015 рр. (07.02.2011, № 5/1).

Дисертація Л.А. Понедельник відзначається чіткою і логічно обумовленою структурою. Побудована вона за проблемно-хронологічним принципом. Назви розділів і підрозділів відображають постановки конкретних наукових проблем, які дисертантка визначила у дослідницьких завданнях. Автор розкрила актуальність дослідження, його зв'язок з науковими темами, визначила мету і завдання, об'єкт і предмет, хронологічні й територіальні межі, наукову новизну та практичне значення роботи.

Дослідження підготовлено на основі великої кількості різновидових історичних та історіографічних джерел. Їх число становить 643 позиції у загальному списку. Авторка демонструє цим широке "коло знань" істориків, літераторів, мистецтвознавців з культурно-мистецького життя Волині 1920–1930-х рр. Цінними інформативними джерелами, використаними у дисертації, є архіви, збірники документів, спогади, періодична преса.

Різноманітні за походженням джерела, проаналізовані та використані у роботі, дозволили суттєво поглибити та розширити висвітлення літературно-мистецького життя краю у зазначений період. Лариса Анатоліївна ввела до наукового обігу нові архівні документи. Головним чином це матеріали з Центрального державного історичного архіву України, м. Львів, державних архівів Волинської, Рівненської областей, державного архіву Люблінського воєводства (Республіка Польща), Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, бібліотек Державного Університету імені Марії Кюрі-Склодовської м. Люблін, Люблінського католицького університету Яна Павла II. В ряді випадків авторка по-новому прочитує ті джерела, які є в науковому обігу, робить нові, власні висновки. Важливою методологічною ознакою дисертації Лариси Анатоліївни є критична верифікація даних із джерел різного походження.

Позитивом дисертаційного дослідження є наявність, крім вітчизняної, зарубіжної історіографії, доволі розлогої і повної, а також підрозділу з

методології, а якому викладено основні підходи, принципи і методи, якими послуговувалась дисертантка при дослідженні. Є трактовка основних термінів і понять, використаних в дисертації. В додатках уміщено словник спеціальних термінів.

Варто позитивно оцінити вміння авторки полемізувати з існуючими поглядами на досліджувану проблему, виваженість і аргументованість при аналізі та узагальненні матеріалу, здатність до нестандартного висвітлення ряду аспектів вказаної теми.

Один із головних сюжетів роботи – літературні процеси на Волині. Дисертантка аналізує вплив суспільно-політичних чинників на їхнє розгортання та особливості розвитку поезії, прози, публіцистики, діяльності творчих організацій відповідного спрямування. Досить докладно розглядає біографії, здобутки українських літераторів міжвоєнного періоду, які поставили слово на служіння визвольним змаганням і утвердженню національної свідомості народу. Значну увагу приділяє представникам етнічних меншин Волині – німецьким, чеським, єврейським, караїмським поетам і прозаїкам.

У дисертації ретельно простежено тенденції, напрями видавничої та бібліотечної справи. Так, автор зазначає, що в 1921–1939 рр. у Волинському воєводстві виходило близько 300 назв газет і журналів українською, польською, єврейською, чеською, німецькою, іншими мовами, в яких висвітлювалися суспільні проблеми краю, зокрема культурно-освітні, що стало вагомим чинником масового просвітництва. Зазначено, що лише в Луцьку виходило в той час 45 газет. На основі архівних документів доволі повно висвітлено бібліотечний рух, здійснено класифікацію бібліотек за цільовим призначенням, суспільним статусом.

Досить змістовним є розділ дисертації, в якому авторка показує розвиток професійних та аматорських музично-хорових, хореографічних мистецьких колективів, їхню роль у прилученні населення Волині до здобутків національного та світового мистецтва. Своєрідним явищем у розвитку

образотворчого напрямку, підкреслює Лариса Анатоліївна, стала діяльність волинських художників, осередку малярства у Кременці, канікулярної художньої школи-майстерні, яку називали «Волинським Барбізоном». В дисертації наголошено, що ініціаторами відомого гуртка «Спокій» у Львові, який став помітним явищем у галузі мистецтва Західної України та всієї Європи, були саме вихідці з Волині. Творчість волинських митців отримала назву «волинський Ренесанс».

Змістовним і цікавим є третій підрозділ четвертого розділу «Труднощі й особливості містобудування регіону та нові архітектурні стилі», у якому дисертантка акцентує увагу на розвитку житлового фонду, об'єктів інфраструктури та благоустрою міського і сільського середовищ, характеризує архітектурні стилі, які створювали тогочасне обличчя міст і сіл Волинського воєводства.

Таким чином, Л.А. Понедельник здійснила комплексний аналіз основних тенденцій, напрямів, течій літературно-мистецького життя Волині у 1920–193-х рр. В роботі проаналізовано життя та діяльність, майже чотирьох десятків громадських і культурних діячів, численних установ і організацій. В роботі представлене і професійне, і аматорське мистецтво, культурне життя етнічних меншин. Всебічно розкрито сутність такого культурного явища, як "волинський Ренесанс" міжвоєнної доби. Охарактеризовано стан і розвиток видавничої та бібліотечної справи, містобудування й архітектури. Літературно-мистецьке життя краю дисертантка висвітлює в контексті колонізаторської й асиміляторської політики Польщі, водночас справедливо зазначаючи наявність певних демократичних прав і свобод загальноєвропейського культурного простору.

Висновки, запропоновані в дисертаційній роботі Л.А. Понедельник, є оригінальні та обґрунтовані. Список наукових праць і перелік конференцій, на яких було апробовано результати дослідження, свідчать про оприлюднення та широке обговорення основних положень дисертації науковою громадськістю.

Відаючи належне великій роботі, яку провела Л.А. Понедельник над дисертацією, зазначу, що її дослідження не позбавлене недоліків, упущень і помилок. Передусім, щодо теми дослідження, яка видається мені надто широкою. За різними параметрами поділу, по горизонталі і вертикалі, за етнічною, соціально-професійною, тематичною і хронологічною ознаками можна виділити і розробляти, як самостійні, не один десяток нових тем. І деякі з них уже розроблені. Звичайно, цінно те, що авторка з-поміж великої кількості тематичних блоків виділила найменш розроблені, але і в такому випадку тема залишається заширокою. Можливо це зашкодило їй дати більш повну панораму суспільно-політичного життя Волині в 1920–1930-ті роки, становища краю в Польській державі, тих змін, які відбувалися впродовж зазначеного періоду. В роботі історичний фон більше подібний на дзеркально-статичне, узагальнене відображення становища Волині у Польській державі в ті роки. Відтворення процесу, динаміки суспільно-політичних змін у Другій Речі Посполитій загалом і на західній Волині зокрема є невиразним. Одна справа Волинь у 1921–1928 рр., інша – у 1928–1939 рр. Обидва періоди були неоднозначними, складними і важкими для етнічного українства, але домінували різні тенденції. Терор, насильство, осадництво, пацифікація, утиски української інтелігенції, мови, культури, колонізація й асиміляція – це завжди було присутнім. Водночас сьогодні особливо важливо не забувати, що уряд Ю.Пілсудського і близькі до нього місцеві "федералісти" намагалися перетворити Волинське воєводство у своєрідну "колиску польсько-українського порозуміння", відокремлену від східно-галицьких провінцій так званим сокальським кордоном. Мабуть, і про Генріка Юзевського варто було більше сказати, про його "волинський експеримент", і як він пов'язаний з метою дослідження, і про те, що стрімкі "зигзаги" суспільно-політичного життя Західної Волині не могли стримати національно-визвольний рух у краї, що набрав сили, й ідею прометеїзму поєднати з літературно-мистецьким рухом.

Потребував чіткої характеристики етнічний склад населення Західної Волині у 1920–1930-х рр. Національний склад Волинського воєводства на 1931 р. подається в додатках, можливо доцільно було б проаналізувати його у вступі, першому чи другому розділі, щоб зрозуміло було конкретно, на якому тлі розгортаються події.

Оскільки дисертаційне дослідження Л.А.Понедельник багатоаспектне, зрозуміло, не всі питання отримали вичерпне висвітлення. В окремих випадках перед нами лише своєрідні начерки розв'язання проблеми і визначення загальних напрямів подальших досліджень (театральне мистецтво, діяльність низки персоналій, громадських організацій). Інколи авторка йде "протореною іншими стежкою" і відсторонюється від власного предмета дослідження. Це особливо помітно на прикладі розділу третього "Розвиток видавничої та бібліотечної справи", які вона розглядає як невід'ємні складові культурно-освітнього життя, в той час як їх потрібно було розглядати лише в контексті літературно-мистецького життя. Не сама по собі "Видавнича діяльність", а в сенсі теми: літературно-мистецький аспект видавничої діяльності; не просто "Розвиток бібліотечної справи", а бібліотечної справи – як відображення літературно-мистецького життя, літературно-мистецького процесу. Тобто: бібліотеки не в культурно-освітньому, а в літературно-мистецькому житті.

Такі недоліки прояснюються, на мій погляд, недопрацюваннями підрозділу, що визначає методологію дослідження. В ньому необхідно було тісніше ув'язати використовувані методи з конкретними сюжетами роботи, зазначати, коли, в яких випадках використовується той чи інший метод. Водночас крім зазначених, варто було використати й інші методи, зокрема суміжних наук, оскільки робота носить міждисциплінарний характер. Так, замість того, щоб наводити величезну кількість прикладів для правильного висновку, доцільно було використати соціологічний метод case study – метод практичних ситуацій. Суть його полягає в тому, щоб детально вивчивши і проаналізувавши один або кілька випадків, прикладів, розкрити зміст

глибинних процесів, що протікали у суспільстві, його культурі, краще зрозуміти конкретне явище, що вивчається. У методологічному плані кейс-студі ґрунтується на якісних способах збору та аналізу емпіричного матеріалу.

Водночас, доцільно було розширити перелік термінів і понять, які позначають певні явища суспільного й літературно-мистецького життя Західної Волині 1920–1930-х років і потребують авторської трактовки. Зокрема, йдеться про такі поняття як "волинський експеримент", "осадництво", "пацифікація", "прометеїзм", "публіцистика" (тоді у відповідному підрозділі не було б сюжетів, які виходять за межі поняття).

Є певні питання до "історіографії", "джерел", "списку використаних джерел та літератури". Так, в авторефераті замість праць називаються тільки прізвища їх авторів. Викликає заперечення віднесення Ярослава Дашкевича до категорії радянських істориків (с. 11 дис.). Має місце плутанина з характеристикою збірників документів (ні М.Панчук, ні А.Слюсаренко не є діаспорними вченими), порядковими номерами "Списку". Не зрозуміло невже посібники і підручники, названі в дисертації, авторка відносить до історіографічних фактів? (с. 228).

Розкриваючи літературний процес на Волині в 1920–1930-ті рр., дисертантка підкреслює, що "найбільш яскраво вираженими в письменстві були пролетарський і націоналістичний напрями" (с. 55 дис.; с. 7 автореф.). До другого відносить Уласа Самчука, Володимира Островського, Олексу Стефановича, Галину Журбу та ін. При цьому зауважує: "Митці, які належали до націоналістичного напрямку літературного руху, поставили слово на служіння визвольним змаганням та утвердження національної свідомості народу" (с. 7 автореф.). Виникає питання: і що в цьому було націоналістичного? Очевидно, що згаданий поділ авторкою запозичений з радянської історіографії, він заідеологізований і сьогодні неприйнятний. Це зрозуміло стало і дисертантці на завершальній стадії роботи, бо у висновках цей напрям вона вже називає "національним" (с. 174 дис.).

Аналізуючи джерела, Лариса Анатоліївна логічно мала б виділяти передусім те, що стосується теми, а не характеризувати всю інформацію, що вони її несуть – і про національно-церковне, і про освітнє, і про наукове життя.

В дисертації Л.А.Понедельник здійснено не зовсім коректний поділ преси на "церковну", "прорадянську", "проукраїнську", "ліберальну", "селянську", "кооперативну", "науково-мистецьку", "освітню" (с. 89). Тут і галузевий, і політичний принцип змішані. Хіба серед ліберальних видань не було проукраїнських? Чи серед освітніх, кооперативних? Чи серед освітніх – ліберальних? У висновках (с. 175 дис.) такий поділ уточнений.

Авторкою виявлено немало неопублікованих творів письменників, вартісної публіцистики, праць з історії. Цінно було б саме такі праці зібрати (вказавши джерела) в один список і подати в додатках.

В тексті є повтори, технічні помилки. В ряді місць він потребує редакційної та комп'ютерної правки.

Попри названі недоліки, помилки і упушення, слід зазначити, що дисертаційна робота Л.А.Понедельник є вартісним дослідженням, значною мірою новаційним. Загалом воно підготовлено на належному науково-теоретичному рівні і є результатом тривалої, копіткої, надзвичайно великої за обсягом емпірично-аналітичної роботи. Важливо те, що в дисертації намічено багато нових тем, які можуть стати предметом окремих досліджень, особливо з історичної біографістики, не лише українсько-польського суперництва, а й порозуміння, що особливо актуально сьогодні.

Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертаційного дослідження. Важливо відзначити, що дисертантка має за темою роботи 23 публікації, в тому числі 9 – у фахових виданнях.

Вважаю, що дисертаційна робота Л.А.Понедельник "Літературно-мистецьке життя Волині у міжвоєнний період (1921–1939 рр.)" є оригінальним, цілісним і завершеним дослідженням важливої наукової проблеми. Вона відповідає вимогам пунктів 11, 13 "Порядку присудження

наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника", затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 27 липня 2013 р. № 567 (зі змінами), а її автор, Лариса Анатоліївна Понедельник заслуговує на надання їй наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.0001 – історія України.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України

В.М.Даниленко

